

Народний учитель – Герой України

До 100-річчя від дня народження Є.С. Березняка

Борис ЧИЖЕВСЬКИЙ,

*кандидат педагогічних наук, завідувач секретаріату Комітету
Верховної Ради України з питань науки і освіти*

25 лютого 2014 року виповнилося б 100 років від дня народження Героя України Євгена Степановича Березняка, ветерана Великої Вітчизняної війни, відомого як в Україні, так і поза її межами легендарного майора Вихора, рятувника польського міста Кракова від фашистських окупантів. 20 листопада 2013 року Верховна Рада України прийняла Постанову «Про відзначення 100-річчя з дня народження Євгена Березняка».

Фактично все своє життя Євген Степанович присвятив педагогічній, освітянській, науково-дослідній та просвітницькій діяльності. Народився він 25 лютого 1914 року в м. Катеринославі (нині – Дніпропетровськ). Це був надзвичайно складний і відповідальний період в історії нашої країни та народу – почалася Перша світова війна, яка згодом переросла в революцію і затяжну громадянську війну. Спочатку Євген Березняк навчався у залізничній семирічній школі станції Помічна, що на Кіровоградщині, потім закінчив педагогічний технікум у м. Зінов'євськ (нині – Кіровоград) і отримав призначення в Іванівську початкову школу. Зрозумівши, що знань недостатньо, вирішив продовжити навчання і вступив до Дніпропетровського гірничого інституту. Провчившись два роки, зробив висновок: професія геолога – це не його покликання. І тоді пішов він з повинною до обласного управління освіти. Його направили в село Веселе, що на Дніпропетровщині, викладачем математики в 5–7-х класах. Працюючи в школі, заочно навчався в Осипенківському вчительському інституті.

Важливим етапом вдосконалення педагогічної майстерності та набуття досвіду керівної роботи були 1933–1939 роки. Спочатку Євген Степанович працював учителем в Новоселицькій середній школі, а далі пройшов усі освітянські щаблі – учитель, завуч, директор школи, інспектор райвно, завідувач районного відділу освіти.

Є.С. Березняк

Вже з перших днів роботи в школі у нього прокинувся справжній талант народного вчителя. Дні йшли за днями, серце молодого вчителя сповнювалося радісними й оптимістичними перспективами. Та були й неприємні ситуації. У 1937 році його виключили з комсомолу «за зв'язок з націоналістичним охвістям – петлюрівцями». Звинувачення було просто нісенітницею, адже при петлюрівцях він був шестирічним хлопчиком. Євген Степанович з цього приводу писав: «На щастя, і тоді знайшлися люди, які повірили здоровому глуздові, фактам, а не химерним домислам. У комсомолі мене поновили. Ті ж товариші в 39-му рекомендували мене в партію. Але скільки було до цього тривожних ночей, прилизливого страху в чеканні непроханих «гостей», здригання від випадкового стукоту, від шуму машини, що проїздила поблизу!».

В цілому 1939 рік був знаменним у житті Євгена Степановича Березняка. У червні його нагородили медаллю «За трудову доблесть», в жовтні прийняли в партію, а через кілька днів викликали до Києва і направили на роботу в щойно визволений Львів. Влітку 1940 року він був обраний депутатом Львівської міської ради народних депутатів і призначений завідувачем Львівського міськвно. З великим піднесенням і натхненням поринув у нову, хоч і знайому йому роботу. Згадуючи той час, Євген Степанович пише: «Найбільше мені пам'ятається Львів тріумфуючий, співаючий, святкуючий на вулицях і майданах свою другу молодість. ... Місто раділо.

Місто торжествувало. І цей святковий настрій не міг не захопити і нас, прибулих зі Сходу».

У червні освітяни Львова завершували навчальний рік. Випускники шкіл здавали останні іспити. І раптом – війна... Почався новий етап в житті українського народу. Перші два роки Євген Степанович «жив сповненим тривог і небезпек життям підпільника на Дніпропетровщині», виконуючи спеціальне завдання. Він організував записування звернень Інформбюро та розповсюдження листівок серед жителів великого промислового міста. У 1944–1945 роках, перебуваючи в лавах Радянської Армії, виконував відповідальні доручення як армійський розвідник (у грудні 1944-го закінчив школу розвідників). А далі – 156 днів у глибокому тилу ворога. Був керівником бойової розвідувальної групи «Голос», яка діяла на території Краківського воєводства. Найважливішою акцією групи та її керівника було врятувати польське місто Краків, яке гітлерівці планували зірвати перед тим, як відступити під натиском радянських військ.

Героїчна діяльність Є.С. Березняка в роки війни тепер широко відома і в Україні, і поза її межами. Його ім'я як колишнього військового розвідника – «капітана Михайлова», «майора Вихора», керівника бойової групи «Голос» – нині знають всі. В залі Слави Головного розвідувального управління Генерального штабу Збройних Сил у Москві на стенді «Вони прославили військову розвідку» є портрети і короткі описи героїчних звершень тих, кого називали бійцями невидимого фронту, – Яна Берзіна, Ріхарда Зорге, Льва Маневича, Петра Вершигори та інших відомих розвідників. На цьому стенді є й портрет Євгена Березняка.

У 1967 році на телеекранах з'явився багатосерійний телевізійний фільм «Майор Вихор». Герої цієї стрічки – розвідники, які врятували столицю Польщі – місто Краків. У сюжетній основі фільму – бойові дії групи «Голос», якою керував Є.С. Березняк. У лютому 1968 року в газеті «Известия» з'явився нарис «Здравствуй, майор Вихрь», а згодом мільйонним тиражем друкуються документальні повісті Євгена Степановича Березняка «Я – Голос», «Пароль «Dum spiro...», «Операція «Голос».

За мужність і відвагу, героїзм і самопожертву, виявлені під час виконання особливо важливих завдань під час Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років, Є.С. Березняку в серпні 2001 року присвоєно звання Героя України із врученням ордена «Золота Зірка». Справедливість перемогла! Та сталося це через півстоліття після самого подвигу. Справа в тому, що група «Голос» діяла у надзвичайно складних умовах глибокого тилу гітлерівців. Були і яскраві перемоги, та були й невдачі. Довелося Євгену Степановичу побувати і в гестапівських застінках. І хоча завдання командування було повністю виконано, перебування в гестапо йому не забули. Почалися виклики, «душевні» бесіди, які дуже нагадували допити. Деяким працівникам штабу фронту здавалося неймовірним те, що розвідники могли залишитися

в живих після гестапівських катівень. Саме тому День Перемоги Є.С. Березняк зустрів у таборі НКВС №174 як чужий серед своїх.

Були в житті Євгена Степановича важкі хвилини і раніше. «Були допити з погрозами у польовій жандармерії, камера смертників у гестапівській тюрмі Монтельопиха. Та хоч як важко було тоді, тепер стало ще важче, – згадує колишній розвідник. – Там була війна, був ворог. І ти мусив вистояти, не зламатися, перехитрувати, переграти. Все було просто і ясно: або – або. А що тепер?.. Допити, принизливе ставлення, на кожному кроці – топтання людської гідності, і ця тюремна огорожа, за якою тримають героїв війни, переможців. Не знали ми, не могли знати тоді, що це помішаний на підозрілості і недовірі сталінсько-беріївський режим продовжує війну зі своїми військовими, непокорними представниками народу відразу ж після Перемоги, здобутої з такими труднощами, ціною неймовірних зусиль і величезних людських втрат».

Численні перевірки підтвердили справедливість доповідної записки Є.С. Березняка начальнику розвідки штабу фронту. Підозри і звинувачення були зняті, і його відпустили на волю. Він повертається на довоєнне місце роботи. З вересня 1945 по вересень 1954 року працює завідувачем Львівського міськвкно і начальником відділу навчальних закладів Львівської залізниці. У 1947-му успішно закінчує Львівський університет за спеціальністю «історія». З вересня 1954 року Євген Степанович працює у Міністерстві освіти Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) – інспектором, начальником відділу інспекції, начальником головного управління шкіл.

З вересня 1984 року він – старший викладач Центрального інституту підвищення кваліфікації керівних кадрів освіти, а з вересня 1993-го – старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР: працює в лабораторіях наукових основ управління народною освітою та лабораторії педагогічного досвіду. З 1 березня 1998 року у зв'язку із призначенням Державної стипендії Євген Степанович виходить на пенсію.

Майже півстоліття роботи на освітянській ниві! Вагомим і значним є науково-педагогічний доробок Є.С. Березняка – більше ста наукових праць, присвячених різним аспектам освіти і виховання в Україні. У березні 1968 року в Київському національному університеті ім. Т.Г. Шевченка він захистив кандидатську дисертацію на тему «Педагогічні й організаційні передумови переходу до загальної середньої освіти (на матеріалах Української РСР)». Захист проводився у формі доповіді (замість автореферату) за сукупністю опублікованих праць. Чимало публікацій присвячено загальним питанням освіти. Найбільш вагомі з них висвітлюють питання реалізації в Україні середнього всеобучу, шляхи розбудови та удосконалення системи освіти на різних етапах розвитку країни, питання удосконалення організаційної структури та типів загальноосвітніх

шкіл республіки. Важливе місце у його спадщині посідають праці, присвячені діяльності районних і міських відділів освіти. Найбільш значущими з них є «Удосконалення управління школою і райвно», «Райвно і школа», «Чи потрібен сьогодні інспектор», «Інспектування внутрішкільного керівництва і контролю», «Шкільний інспектор», «Інспектор райвно і учителі», «Фронтальна перевірка школи».

Тривалий час в центрі уваги Євгена Степановича були питання інспектування роботи школи і вчителя. Популярністю серед освітянської громадськості користуються такі його публікації, як «Завдання інспекторського контролю», «Планування і організація роботи інспектора», «Інспектування внутрішкільного керівництва і контролю», «Інспектування роботи вчителя». Значний науково-теоретичний інтерес становлять і його праці щодо ролі громадсько-демократичних структур в управлінні школою. В них проаналізовано наукові основи планування роботи школи, розвиток демократичних засад в її життєдіяльності, питання оцінки роботи школи і вчителя, перспективи розвитку мережі шкіл та їх організаційної структури, діяльність сільських шкіл та шкіл робітничої і сільської молоді. У деяких публікаціях висвітлюються питання діяльності педагогічної ради школи, проблеми підвищення фахової та методичної кваліфікації вчителя, організації самоосвіти, взаємодії школи, сім'ї й громадськості у навчанні та вихованні учнівської молоді.

Багато уваги приділяв Євген Степанович питанням роботи директора школи, які досить глибоко висвітлені в таких публікаціях: «Директор школи і вчитель», «Директор школи і реформа», «Культура управлінської праці керівника школи», «Контрольно-аналітична функція директора школи», «Довір'я без контролю». Проблеми навчально-виховного процесу глибоко проаналізовано в таких працях, як «Важлива умова підвищення якості навчання і виховання» (1982 р.), «Відвідування і аналіз уроку», «Матеріально-технічне оснащення навчального процесу», «Методи навчання і їх ідеологічні функції», «Тематичний облік знань, умінь і навичок», «Підсумки переходу на новий зміст освіти та завдання підвищення якості знань учнів», «Удосконалювати методи навчання», «Урок миру» та ін.

Значне місце у науково-педагогічній спадщині Є.С. Березняка посідає проблема вчителя загальноосвітньої школи. Вона широко висвітлена у працях «Складові учительської професії», «Учительська висота», «Авторитет учителя: із чого він складається», «Народний учитель», «Талановитий учитель», «Завдання педагога – навчити дітей бути людьми на землі», «Учитель і учень», «Учні стали іншими, а – учителі», «Про взаємини та співпрацю учителя й учня», «Актуальні питання самоосвіти вчителя», «Виховання відповідального ставлення до учня».

Багато цікавих і змістовних публікацій присвячено проблемі формування особистості учня загальноосвітньої школи, зокрема: «Виховання відповідального ставлення до навчання», «Питання

професійної орієнтації у школах Львівської залізниці», «Розвиток самоосвіти та ініціативи учнів у процесі навчання», «Утвердження характеру», «Формування в учнів інтересу до знань», «Шляхи підвищення якості знань учнів», «Шляхи подолання другорічництва» та ін. Питання педагогічного досвіду стали предметом розгляду у таких працях, як «Передовий досвід в практику», «Його доля і звичайна і героїчна» (про В.О. Сухомлинського), «Талановитий педагог».

На адресу Є.С. Березняка («майора Вихора») надходило багато листів. Писали учні, студенти, зрілі люди, – і всі вони висловлювали захоплення подвигом військових розвідників. «Якраз ці листи, – пише Євген Степанович, – переконують мене в тому, що кожний подвиг має бути відомий народові, насамперед молоді, не лише як пам'ять про минуле, але ще більше в ім'я теперішнього і майбутнього. Особливе значення для виховання молоді має подвиг з конкретною адресою». Часто перед Євгеном Степановичем ставили і серйозні запитання, на які він намагався чесно і по суті відповісти. Так, на запитання Віктора Д. з Дніпропетровська «Чи боялись Ви, коли опинилися у, здавалося б, безвихідній ситуації?» він пише: «Так, і мені було страшно. Але я ніколи не втрачав розуму, навіть у найскладніших ситуаціях, не гарячкував, намагався залишатися розсудливим і завжди вірив у свої сили і можливості. Я вважаю, що боятися і бути боягузом – не одне й те саме. Різниця між хоробрим і боягузом у тому, що перший, усвідомлюючи небезпеку, не відчуває страху, а другий відчуває страх, не усвідомлюючи небезпеку. Боязкі люди частіше гинули безглуздо. Страх – почуття, притаманне кожному, але лише сильна людина, яка свідомо йде до певної мети, здатна подолати почуття страху».

Беззаперечний інтерес має лист ветерана війни, відомого вченого, Героя Соціалістичної Праці, заслуженого вчителя України, члена-кореспондента Академії педагогічних наук СРСР Василя Олександровича Сухомлинського: «З великим інтересом прочитав в «Известиях», а ще раніше в «Комсомольской правде» про Ваші героїчні справи в роки Великої Вітчизняної війни. Подвиг всієї групи «Голос» – врятування польського міста Кракова, на мій погляд, благодатний матеріал для морального, інтернаціонального виховання нашої молоді».

Як педагога мене завжди цікавить поведінка людини, коли над нею немає ні наставника, ні начальника. І він залишається один на один зі своєю совістю, ось тоді видно хто є хто. Думаю, в цьому й полягає вища мета, смисл усієї нашої роботи: виховання індивідуума, вільної особистості, громадянина, який живе, здійснює свої поступки не по указу кого б то не було, не із-за страху, а по власному вибору, велінню совісті.

Я добре знаю, що таке війна. До цього часу болять рани, які дістав під Ржевом. Пишу Вам з особливим почуттям, може бути, ще й тому, що свою війну проти фашизму Ви вели на землі Януша Корчака,

великого педагога-гуманіста, перед яким я вклоняюся. Мені хотілося висловити одне побажання. Напишіть статтю про особистість вчителя, про те, що без морального права виховувати немає педагога. Думаю, своє право на такі роздуми Ви вистраждали в «Монтелюнісі» – гестапівській в'язниці.

З повагою Сухомлинський В.».

Продовжити розповідь про Народного вчителя – Героя України Євгена Степановича Березняка ми вважаємо доречним такими його словами: «Газета «Бизнес» тепло і сердечно привітала мене з присвоєнням звання Героя України. Мій онук Віктор, у той час курсант Академії Служби безпеки України, прочитавши в ній такі рядки (цитую мовою оригіналу): «А еще он просто потрясающий человек: умный, искренний, с великолепным чувством юмора. С ним легко и просто, и совершенно не ощущается разница в возрасте – хотя ему все-таки уже 86. Он пишет сам, встречается с журналистами и курсантами. Это – «Вихрь», – запитав мене: «Що ти сам можеш сказати про своє активне, досить яскраве довголіття, які особисті якості допомогли тобі у цьому?».

Я спробую відповісти Віктору і не лише йому, а й його одноліткам на це непросте запитання. Головне, що надихає мене, стимулює мою діяльність, – праця. З дитячих років праця є основою мого буття. Думаю, культ праці не згасає в моєму житті й сьогодні. А праця, як відомо, – це стежка, якою людина піднімається до вершини морального благородства.

За складом свого характеру я – оптиміст. У найскладніших ситуаціях свого життя, здавалося б безвихідних, я не втрачав віри в життя, у перемогу. Моя віра супроводжувалася спокійною, урівноваженою поведінкою. А спокій людини – це, може, найважче з усіх людських почуттів. Спокійними бувають і байдужі, а ось зберегти спокій в екстремальних умовах, коли хвилини чи сантиметри залишаються до кінця твого життя, зберегти спокій у хвилини найвищого напруження всіх духовних сил це далеко не кожному вдається.

... Усе своє життя я сповідував і тепер сповідаю правду. Правду, якою б вона не була: радісною чи гіркою, прикрою. Не можу миритися з такими явищами, як невігластво, підлабузництво, пристосуванство, зухвалість, зверхність. Я ніколи не схиляв голови перед ворогами, не схилявся перед невігласами-начальниками, і зараз не можу спокійно спостерігати моральну деградацію нашої молоді, зубожіння людей. Адже сталося так, що нині іноді на сторінках преси, на телеекранах і радіо, навіть з трибуни Верховної Ради злодіїв проголошують героями. Скажу вам, друзі, відверто – коли на своєму шляху я зустрічав некомпетентність, несправедливість, свавілля, зверхність і хамство, ніколи не мовчав, рішуче протестував, хоча за це інколи потрапляв у немилість начальства. Шкода, але тепер дуже рідко зустрічаються керівні працівники, депутати різних рівнів, які б відрізнялися неординарністю суджень, сміливістю пошуків, здатністю обстоювати, захищати правду про наше минуле, викривати

злочинну діяльність «перевертнів», хапуг, кримінальних злочинців.

Почуття гумору ніколи не залишало мене, навіть у досить складних ситуаціях. Ця риса характеру успадкована мною від моїх батьків. Дуже хотілося б, щоб почуття гумору стало невід'ємною рисою характеру моїх онуків, молоді взагалі.

... І ще. У моєму серці найдорожчою була, є і завжди буде моя Вітчизна. Свою багатостраждальну Україну я любив і тоді, коли вона була зруйнована громадянською війною, і тоді, коли її окупували і пограбували німецькі нацисти, і тоді, коли вона долала величезні труднощі повоєнної відбудови, і тепер, коли опинилася в числі найбідніших країн Європи. І навіть така вона є моєю Батьківщиною, і я їй вірю, вірю народові своєму в здатності піднятися з колін, подолати небачено жорстоку кризу. Від вас, мої шановні друзі, залежить майбутнє нашої Вітчизни. Хотілося б, щоб ви серцем своїм відчули, зрозуміли і запам'ятали велику істину – Батьківщина без вас обійдеться, а ви без неї – ні!».

Євген Степанович Березняк завжди був активним учасником громадського життя країни і свого довкілля. Близько 30 років – член колегії Міністерства освіти УРСР, неодноразово включався у різні комісії Міністерства та Уряду, які готували важливі закони і документи в галузі освіти і виховання. Декілька років працював заступником голови Всеукраїнської Ради Миру – відомого українського письменника Олеса Гончара. Виконував важливі доручення Українського комітету ветеранів Великої Вітчизняної війни. Тривалий час брав участь в роботі Республіканського комітету товариства «Знання», а також Республіканського комітету профспілки працівників освіти, декілька років був членом президії цієї спілки. Він був позаштатним консультантом Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти, членом президії Асоціації працівників гімназій та ліцеїв України. Проводив виховну роботу з молодими воїнами, курсантами військових училищ та академій, зі студентами вищих навчальних закладів та учнівською молоддю.

Євген Степанович Березняк нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради України, орденом Богдана Хмельницького II ступеня, численними орденами і медалями Радянського Союзу, орденом «Дружби» Російської Федерації, медаллю Війська Польського за визнання заслуг перед Польською державою та деяких інших країн світу. Євген Березняк – почесний солдат Інституту військово-дипломатичної служби Академії Збройних Сил України, почесний член Національної академії педагогічних наук України, почесний громадянин міста Києва, почесний громадянин міста Дніпропетровська. До свого 100-річчя він не дожив три місяці. До останніх днів продовжував активно спілкуватися із вчителями та учнями шкіл не лише Києва, а й багатьох областей України. У 2013 році вийшла його остання книга – «Євген Березняк розповідає. Спогади майора Вихора» та остання стаття в «Українській правді»

вже після смерті «Якби не війна, мене б репресували за українізацію освіти м. Львова».

Євген Степанович Березняк був активним учасником розбудови та розвитку системи освіти в Україні – брав безпосередню участь в ліквідації безграмотності, запровадженні обов'язкової початкової та семирічної освіти, обов'язкової дев'ятирічної та загальної середньої освіти. Він продукував і втілював в життя ідеї української школи, школи Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Костянтина Ушинського, Володимира Вернадського, Євгена Патона, Бориса Патона, Антона Макаренка, Василя Сухомлинського. Був переконаний, що українська педагогічна освіта є конкурентоспроможною, самодостатньою і здатна не лише продукувати, а й реалізувати сучасні освітянські ідеї на загальнодержавному та міжнародному рівнях. Євген Степанович Березняк є представником держави, яка брала безпосередню участь в перемозі у Великій Вітчизняній війні, створенні Організації Об'єднаних Націй, розробленні комп'ютерних технологій, а також ідей, технологій і практичного освоєння космосу. І завжди критерієм його діяльності була повага до людини.

Анонси

Борис ЧИЖЕВСЬКИЙ

Народний учитель – Герой України До 100-річчя від дня народження Є.С. Березняка

У статті розглядаються основні етапи життєвого шляху та діяльності на освітянській ниві Героя України Є.С. Березняка. Аналізується його науково-педагогічна спадщина, яка складається з понад ста праць, присвячених різним аспектам освіти і виховання в Україні.

Ключові слова: Є.С. Березняк, майор Вихор, народний учитель.

Борис ЧИЖЕВСКИЙ

Народный учитель – Герой Украины К 100-летию со дня рождения Е.С. Березняка

В статье рассматриваются основные этапы жизненного пути и деятельности на просветительской ниве Героя Украины Е.С. Березняка. Анализируется его научно-педагогическое наследие, которое состоит из свыше ста трудов, посвященных разным аспектам образования и воспитания в Украине.

Ключевые слова: Е.С. Березняк, майор Вихрь, народный учитель.

Borys CHIZHEVSKYI

National Teacher – Hero of Ukraine On the 100th anniversary of the E.S. Bereznayak's birth

The article deals with the description of the main stages and activities in the educational field of Hero of Ukraine E.S. Bereznayak. His scientific and pedagogical heritage, which consists of more than one hundred papers on various aspects of education and training in Ukraine are analyzed.

Keywords: E.S. Bereznayak, Major Whirlwind, national teacher.

ПОДІЇ. ЗАХОДИ. ПРЕЗЕНТАЦІЇ

Краєзнавчий лекторій «Культура книги в Києві у XVII – XVIII столітті»

У рамках проекту «Доторкнись до історії» 1 лютого 2014 року гуртківці відділу туризму та краєзнавства Київського будинку дітей та юнацтва відвідали Музей історії міста Києва, де відбулося чергове засідання краєзнавчого лекторію за темою «Культура книги в Києві у XVII–XVIII ст.».

Наукові співробітники Музею розповіли про історію Лаврської друкарні, про друкарський верстат, про перші книги, видані у Києві.

Гуртківці дізналися, які матеріали використовували для виготовлення паперу, про обсяг виробництва – 400 аркушів в день і про те, що Лаврська друкарня за рік випускала на той час лише одну книгу.

Захоплююча лекція доповнена екскурсією, під час якої можна було побачити перші друковані книги, унікальні оклади та оздоблення обкладинок, невеличкі книжки на 500 сторінок форматом 5×8 см.

Інф. і фото з офіційного сайту
Київського будинку дітей та юнацтва

